

Hans Küng

**WELTETHOS FÜR WELTPOLITIK UND
WELTWIRTSCHAFT**

Piper, München/Zürich, 1997, 397 str.

Küng piše ovu knjigu u doba globalizacije, promjene razvojne paradigme, kao osobno misaono traganje za novom vizijom budućeg mirnog, pravednog i humanog svjetskog poretka. Küng je optimist kojemu su se mnogi pridružili. Takav poredak je moguć i svijet može drugačije izgledati a ljudi bolje živjeti, ako se poštuju temeljne etičke vrednote u politici i gospodarstvu. Čovjek je dužan tragati za boljim poretkom, ali se odgovorno odnositi prema sebi i svijetu i u uvjetima poretka koji im ne odgovara.

U knjizi analitički istražuje mogućnosti na novim poljima i promiče ranije deklariranu svoju ideju svjetskog etosa. Da potsjetimo. U svojoj knjizi *Projekt Weltethos* (1992) iznio je tri glavne teze: Nema svjetskog poretka bez svjetskog mira; nema svjetskog mira bez religijskog mira; nema religijskog mira bez dijaloga. Unatoč svemu što se događalo i svim naporima za boljim svijetom u proteklom stoljeću koje je još na početku propustilo šanse izgradnje novog poretka i tako posvjedočilo krizu moderne. Nakon prve svjetske »klaonice« naroda nastao je novi poredak (i »Liga naroda«) a potom nastupio neviđeni »svjetski kaos«; nakon druge svjetske »klaonice« naroda (i »Ujedinjenih naroda«) nastala je nova »svjetska podjela«, te konačno nakon pada komunizma u Europi nastaje novi »svjetski nered«. S globalizacijom se pojačavaju konflikti u međunarodnoj politici, ali i unutar društva: sukobi između raznih skupina, neredi na gradskim ulicama. Svijet se krajem tog istog stoljeća našao ponovno pred izazovom novih vizija i novog poretka ali opterećen starom politikom i nasljeđenim proturječjima.

Teza koju Küng zastupa u ovoj knjizi je nužna povezanost između svjetske poli-

tike, svjetskog gospodarstva i svjetskog etosa. Pritom politici daje pednost pred ekonomijom, etosu prednost pred ekonomijom i politikom (286).

Knjiga je napisana u dva dijela. Prvi dio nosi naslov *Svjetska politika između realne politike i idealne politike* (11.–213. str.). U njemu se Küng kritički osvrće na nekoliko reprezentanata kao nositelja svjetske politike – na Richelieua kao zastupnika države kao općevažeće vrijednosti (*raison d'état*), jedinstva nacije i države a time i religije, te Bismarka kao prototipa »realne politike« i interesa, pokazujući da je svjetska politika bila pod njihovim velikim utjecajem sve do kraja prvog svjetskog rata. Kasnija američka vanjska politika nastavljena u Kissingerovu stilu koji respektira (*Teddy*) Rooseveltov ekspanzionizam i intervencionizam nasuprot ideji Woodrowa Wilsona (nazvan svećenik prorok) da i rat ima moralno utemeljenje čiji je primarni cilj pravedni međunarodni poredak. To je ujedno i nova paradigma politike: (1) sloboda za sve narode, (2) pravednost za prijatelja i neprijatelja (3) osiguranje mira putem saveza naroda. Takva idealna politika doživjela je u 20. stoljeću neuspjeh. Cilj Kissingerove vanjske politike nisu bili mir i pravednost nego stabilnost i sigurnost putem moći a ostvarivala se diplomacijom i silom.

Moć (kao određivanje nadležnosti/prava, mogućnosti i slobode nad nečim drugim – ljudima ili odnosima) se može percipirati kao nešto dobro, ali i kao nešto zlo, ovisno o ciljevima i ljudskoj uporabi moći.

Nakon »europske revolucije 1989.« nije pronađena nova vizija svjetskog poretka, pa se autor pita treba li svjetsku politiku voditi u starom stilu? (20) Paradigma politike moderne – kao »realna politika« danas je u krizi, jer prevladavaju nacionalni interesi, moć i moralna dvoličnost.

Protiv zlouporabe moći zapadna civilizacija ima, prema politologu Aloisu Rilkinu, šest velikih pronalazaka reguliranja moći:

ograničavanje moći kroz ustav i zakone; podjela moći kroz mješovite ustave ili podjelu; ograničavanje moći kroz nepovrediva osnovna prava; primjerenost (mjerjenje) moći po načelu primjerenosti odnosa; sudjelovanje podređenih u moći, izjednačavanje moći; smanjivanjem razlika u moći. Svi oni imaju neko značenje za svjetsku politiku i odnose između naroda i država.

Küng drži da se politika mora zasnivati na odgovornosti a ne pukoj moći i interesima. Osnova za to je u činjenici da više ne postoji eurocentrični svijet i eurocentrična politika kao do početka 20. stoljeća, nego policentrični svijet. Neuspjeh idealne politike i kriza realne politike u uvjetima današnje globalizacije zahtijevaju paradigmu nove globalne politike. Ta globalna politika zahtijeva novu globalnu etiku. To znači da se ne može više voditi – niti odozgo kao državni interes, niti odozdo kao nacionalni interes – vojnim ili političkim sredstvima.

Odnos između etike i politike »idealisti« vide u podložnosti politike etici, »realisti« u njihovu razdvajanju (88), dok »humanisti« stvar vide nešto drugačije. Između realne politike i idealne politike je »politika u duhu etike odgovornosti« (97). U stvaranju svjetskog poretka etika odgovornosti ne uvažava ni jednostavnu »etiku uspjeha« realpolitičara ni jednostavnu »etiku načela« idealista političara. »Ona pretpostavlja etiku načela, ali realistično pita o predvidivim, a naročito negativnim posljedicama sasvim određene politike i za njih preuzima odgovornost. Umjetnost politike u post-modernoj paradigmi je u tome da uvjerljivo povezuje političku kalkulaciju (moderne realpolitike) i etičku prosudbu (idealne politike)« (98). Küng pledira za srednji put odgovornog razuma između »neodgovornog makijavelizma i libertinizma« s jedne i »nerazumnog legalizma i dogmatizma« s druge strane (106). Moć u vanjskoj politici treba koristiti u službi mira.

Globalizacija se ne odnosi samo na tržište kapitala, roba i novca, komunikacija, itd. nego se globaliziraju i nacionalni izbori. Stranke i pojedinci dobivaju u raznim oblicima vanjsku podršku, uključujući i financijsku. Kasnije se tek otkrivaju razni financijski skandali političara.

S globalizacijom nastaje pitanje svjetskog društva a s njim i svjetskog etosa. Küng je u knjizi posvetio dio prostora upravo svjetskom etosu kako bi ponovno (nakon knjige *Projekt Weltethos*, 1992) istakao svoju tezu o »minimalnom etičkom konsenzusu« (minimalno se ne odnosi na etičko nego na konsenzus) o temeljnim humanim vrijednostima svih religija, da demokracija neće preživjeti bez koalicije vjernika i nevjernika (131). To se odnosi i na mir među civilizacijama, kojemu je pretpostavka mir među religijama i međusobni dijalog. I unutar samoga društva postoje »gljivice raskola« na fundamentalizam, rigorozni moralizam i postmoderni pluralizam omiljenosti (184–6). U današnjoj Europi mogu se nazrijeti tri koncepcije: (1) tehnokratska Europa – model funkcionalističke ekonomije i politike; (2) kršćanska restarurirana Europa – spiritualno jedinstvo Europe (re–evangelizacija) i (3) etički utemeljena Europa, koja respektira radikalno individualiziranje i ubrzano sekulariziranje i traži treći put između sekularno–tehnokratske (nekršćanske) ideologije i predmodern–hijerarhične (nedemokratske) ideologije. Kantov ideal *svjetske republike* i *global governance* (politika svjetskog poretka) a ne *global government* (svjetska vlada, svjetska država) zahtijeva globalni etos, ljudski etos (299). Njemu pridonosi i konsenzus o temeljnim vrijednostima svjetskih religija (Küng/Kuschel: *Erklärung zum Weltethos*, 1996) odnosno civilizacija. Prema Dieteru Senghaasu proces civiliziranja – **civilizacijski hexagon** – sastoji se od šest temeljaca: deprivatiziranje monopola sile, pravna država, kontrola međuovisnosti i afekata, demokratsko sudjelovanje, socijalna pravednost, konstruk-

tivna politička kultura (197). To je istaknuto i u Čikaškoj deklaraciji parlamenta svjetskih religija 1993. godine.

Na preko dvjesto stranica Kung pokazuje stanje – dijelom naslijeđeno iz doba formiranja modernih europskih država, a dijelom nastavljeno tijekom dvadesetoga stoljeća – u kojemu su u međunarodnoj politici dominirali državni i nacionalni interesi i u kojima je uporaba moći bila glavno sredstvo uspjeha. Treba reći da se to nastavilo i danas na početku 21. stoljeća. Takva međunarodna politika u eri globalizacije nema više šanse ako se želi novi pravedniji i humaniji svjetski poredak. Postizanje cilja (etika uspjeha) ne može više biti osnova svjetske politike bez etike odgovornosti za koju nije potrebno ignorirati postojanje interesa ali je nužno uvažavati neka različitim religijama i kulturama zajednička načela. Svjetska politika treba svjetski etos.

Drugi dio knjige pod naslovom **Svjetsko gospodarstvo između države blagostanja i neokapitalizma** (215.–368. str.) – koji inače može i sam za sebe predstavljati zasebnu knjigu kao uostalom i prvi dio – problematizira pitanje etičnosti i odgovornosti u gospodarstvu i poduzetništvu.

Njegova kritička analiza odvija se na tri razine. Na makro razini obrađuje pitanje moraliteta ekonomskog sustava kao takvog, na mezo razini pitanja politike i strategije organizacija i poduzetništva, a na mikro razini pitanje moraliteta osoba i vodećih snaga poduzetništva (332).

Dok za jedne globaliziranje predstavlja nadu, za druge predstavlja strahotu. Globaliziranje ekonomije praćeno je globaliziranjem tehnologije, naročito informacijske. Kung smatra da je globaliziranje rezultat tehnološko–ekonomskog razvoja europske moderne a započima u 19. stoljeću (218); da je globalizacija neizbježna, ambivalentna, neproračunljiva ali se njome može upravljati. Ona nije prirodni fenomen i ne radi se samo o ekonomskim nego o društvenim i etičkim pitanjima

(229). Globalizacija ekonomije i tehnologije zahtijeva upravljanje putem globalne politike, a sve to skupa zahtijeva utemeljenje globalnog etosa (230). Upravljanje globalizacijom nezamislivo je bez etičke dimenzije, jer je globaliziranje ireverzibilan proces sa velikim izazovima i sa neizvjesnim posljedicama (343).

Država blagostanja (koju analizira na primjeru Švedske) je u krizi a neokapitalizam (analiziranjem američkog modela) ne daje rješenje, jer su se nagomilali brojni problemi. Citira »dvadeset osnovnih problema koji trebaju pomoć« iz knjige Zbigniewa Brzezinskoga (*Out of Control. Global Turmoil on the Eve of the 21st Century*, 1993), kao što su: zaduženost, trgovački deficit, niska štednja i investicije... zaoštreni rasni problemi i siromaštvo; visok kriminalitet i nasilje, raširenost droge, seksualni promiskuitet, širenje moralne kadencije putem vizualnih medija, propast građanske svijesti, sve jači osjećaj duhovne praznine itd. (246). Dakle, tom modelu je potrebna radikalna korekcija općega kursa.

Kung se pita kakav bi trebao biti gospodarskopolički globalni koncept s obzirom na dosadašnja iskustva i nove izazove? Socijalistički planski koncept razvijan od oktobarske revolucije ustuknuo je pred tržišnim. Danas se pod pojmom »neoliberalni« kriju dva različita koncepta: čisti tržišni koncept i socijalno–tržišni model. Niti jedan, a pogotovo čisti tržišni koncept, nije idealan, što su pokazali i novi socijalni pokreti. Tržište nije samo sebi cilj nego treba biti u službi ljudskih potreba (283). Osim toga gospodarstvo i tržište samo su podsustavi društva, pa postoji opasnost da tržišni sustav preraste u totalni sustav (283) Poslije '68. izrazita su dva izazova: ekološki (ekološke udruge) i etički (mirovnjački, ženski). Oba izražavaju promjenu globalne paradigme od moderne u postmodernu. Ekološki pokreti inzistiraju na ostvarivanju ekoloških ciljeva u socijalno tržišnoj privredi (ekološko–socijalna tržišna privreda), a

etički izazovi potiču na to da se etička osnova socijalne tržišne privrede ponovno razmotri (etički utemeljena ekološko-socijalna tržišna privreda) (276). Globalna tržišna privreda politički je obvezna ostvarivati humane i socijalne ciljeve vodeći računa o prirodnim resursima. Riječ je o tri globalna poretka: globalni poredak konkurencije, globalni socijalni poredak i globalni ekološki poredak. Oni bi mogli ublažiti gospodarske i socijalne razlike između svjetskih regija, internalizirati socijalne i ekološke troškove (danas se oni u pravilu eksternaliziraju i time trošak prebacuje na druge države, na nerazvijene, buduće generacije itd.) i zaustaviti ekscesivnu potrošnju neobnovljivih resursa (290). A za takav poredak potreban je globalni etos.

Naime, Kūng je protiv dominacije ekonomske racionalnosti, a kao teolog protiv alternative: Bog ili novac. Ekonomska racionalnost je potrebna ali svakako povezana sa etičkom osnovnom orijentacijom. Nova gospodarska paradigma mora biti utemeljena na etosu, ali ne samo etosu uspjeha bez etičkih načela. Postoje neke konstante kojima se može oblikovati konkretni etos i konkretne norme. Konkretni etos je povezanost etičkih »konstanti« i etičkih »varijabli«. Primjerice: etička konstanta je »ne kradi« a etička varijabla – u nas posljednjih godina spominjan izraz »kamatarenje« – »ne kamatari« (313). To je značajno i za koncept održivog razvoja koji nije samorazumljiv, pa neki drže da se radi – kada je riječ o uvjetima života budućih generacija – o etičkom opredjeljenju a ne mjerljivim parametrima, odnosno o problemu moralne motivacije. (Jer, zašto bi buduće generacije živjele jednako, bolje ili lošije nego današnje, pitanje je našeg etičkog opredjeljenja, koje pretpostavlja i svijest o našem životnom stilu.) Sadašnje promjene u doba globaliziranja slične su promjenama iz srednjovjekovne poljoprivrede u modernu industriju. Samo globaliziranje ne bi smjelo biti shvaćeno kao sinonim za slobodno tržišno go-

spodarstvo bez kočnica. Zato je opravdano pitanje o pripremljenosti gospodarstva, države, civilnog sektora općenito, za takvu promjenu. To se posebice odnosi na menadžere. Današnji menadžeri imaju deficit etičke odgovornosti. Bez poduzetničke kulture, a to znači osobne kulture koja ju tvori a koje nema bez etičke orijentacije, teško je zamislivo poslovanje u tvrtkama kao i svjetski poredak. Nemoralno poslovanje dugoročno se ne isplati, jer nemoralnost kad-tad dođe na naplatu pojedincu ali i tvrtki. Tada nastaju konflikti, nepovjerenje njezinih komitenata i banaka (361–2). Kūng kritizira modernu pseudoreligiju koju obilježavaju pojmovi: gotovina, kreditna kartica, automobil, zabavni klubovi, dok pravu religiju karakteriziraju: vjera, kult, kod, ponašanje, zajednica (365).

Tko su akteri ovakve vizije o kojoj govori Kūng? Riječ je o vodećim snagama (*Führungskräfte; Führungsstärke*) u politici, gospodarstvu i upravi, a prije svega to se odnosi na pojedinca. Bez etičnosti pojedinca, bez obzira gdje on radio i živio, nije moguće ništa promijeniti – možda tek kratkoročno. Vjerojatno ne bez razloga, navodi se prema Mahatma Ghandiju sedam smrtnih grijeha: bogatstvo bez rada, uživanje bez savjesti, znanje bez karaktera, poslovi bez morala, znanost bez ljudskosti, religija bez žrtve i politika bez načela (348).

Kūng provlači svoju misao veoma jasno – u vrijeme promjene paradigme mora se promijeniti i paradigma politike – kroz problematiku kompleksne stvarnosti i gomile stručne literature koja ju obrađuje – uspijeva u slojevitoj višedimenzionalnoj analitičkoj refleksiji – od filozofske, politološke do teološke i etičke – objektivno obavijestiti čitatelja o stanju stvari i steći njegovu naklonost za svoj pristup. Svjetska ekonomska, socijalna i politička scena se mijenja od eurocentrične u pollicentričnu, pa svijet treba novu viziju poretka i svjetske politike. Ona nije moguća bez svjetskog etosa i sudjelovanja (te-

meljnih vrijednosti) svjetskih religija. Čitatelj stječe dojam da se ne radi o teologu nego o socijalnom znanstveniku, izvrsnom poznavatelju suvremenih globalnih problema, stanja pojedinih kultura i religija, ali i recentne politološke literature. Poznavatelji njegovih ideja i radova naći će mjestimična ponavljanja ranijih ključnih teza, što autor očito čini namjerno da bi ponovno podsjetio na glavne misli u novom kontekstu – svjetskog etosa i da bi ih aktualizirao i konkretizirao na pitanju nove vizije svjetskog gospodarstva i svjetske politike. Otkriće religije o kojemu Küng govori ne odnosi se na zarobljenost europskom perspektivom – što je bilo obilježje kršćanstva, štoviše politike europske ekspanzije od ranog kolonijalizma do sredine 20-og stoljeća, nego se vizija svijeta sa svjetskim etosom širi na perspektivu svijeta i druge civilizacije (kulture).

Küngova knjiga nije recept nego više nacrt o budućnosti preporučen budućim generacijama na ostvarivanje, a naročito hrabrima. Jer, po riječima Victora Hugoa, budućnost ima mnoga imena: »Za slabe budućnost je nedostižna, za strašljive nepoznata a za hrabre ona je šansa«.

Ivan Cifrić

Hans Küng, Karl-Josef Kuschel (Hg.)

WISSENSCHAFT UND WELTETHOS

Piper, München, Zürich, 1998, 511 str.

Prije desetak godina mnogima se činila ideja **svjetskog etosa** (*Weltethos*) samo »jedna od« postmodernih refleksija, još jedna novina u mnoštvu drugih. Danas se sa sigurnošću može tvrditi da je ideje svjetskog etosa nezaobilazno implemetirana u diskurs o novim paradigmatiskim vizijama i perspektivama svijeta. I ne samo to nego je postala i tema za sebe koja prožima pitanja znanosti, gospodarstva i svjetske politike. Ne samo zato što se ona

oblikuje kao ključni mehanizam (u kojemu participiraju religijske i nereligijske vrijednosti) rješavanja svjetske razvojne drame u globalizacijskim tendencijama nego i zato što sama po sebi nosi jednu opcionalnu viziju kriterija u stvaranju pravednijeg-svjetskog poretka, što nedvojbeno ima utjecaja na međunarodni politički kontekst. Nije više moguć razgovor u bilo kojemu području – od gospodarstva, politike, do znanosti – a da pitanje svjetskog etosa ostane netaknuto.

To ne znači da je ona neupitna i pošteđena različitih kritika što pokazuju rasprave u posljednjih desetak godina njezinog širenja, ali je postala još živahnija i izazovnije. Bez preuveličavanja može se reći da je projekt **svjetski etos** postao gotovo originalni pokret o kojemu se govori i piše, različit od onih u religijskom i sekularnom području jer ih nadilazi težnjom za uspostavom zajedničkog etosa čovjeku najprimjerenijih normi i vrlina. Istodobno projekt svjetskog etosa ne teži da ih zamijeni i postane neka nova – najmanje »jedinstvena« religija, odnosno sekularna etika.

Znanost i etika nastoji čitatelju približiti diskurs ideje svjetskog etosa na način da pokaže njegovu širinu i sadržajnu dubinu u nekoliko područja i na taj način ponovno poduprijeti vlastitu etičku refleksiju modernog društva. Ideja uređivača knjige je da se nastavi diskusija i da veoma istaknuti autori iz različitih znanstvenih disciplina progovore o praktičnim utjecajima svjetskog etosa na politiku, gospodarstvo, pravo, etiku, odgojne i prirodne znanosti. Priložena bibliografija dokumentira bogatstvo njemačkog i internacionalnog diskursa o svjetskom etosu.

Knjigu su priredila dva autora Hans Küng (1928) i Karl-Josef Kuschel (1948) koji su kao autori osobno a i zajedno napisali gotovo cijelu biblioteku o svjetskom etosu. Neki njihovi radovi prikazani su u časopisu **Socijalna ekologija**.